

De pedagogische dimensie van het jeugdstrafprocesrecht

Stephanie Rap

1 Inleiding

Er bestaat brede internationale consensus dat men bij de vervolging van minderjarige verdachten rekening moet houden met hun ontwikkelingsniveau. Het principe dat kinderen onder een bepaalde leeftijd niet of minder verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor het overtreden van de strafwet is allerm minst een modern idee. Ook in het verleden was het over het algemeen gebruikelijk om kinderen minder zwaar of helemaal niet te bestraffen.¹ Maar aparte *procedures* voor jeugdige verdachten die rekening houden met het gegeven dat ze nog niet volwassen zijn, zo iets was in het verre verleden onbekend. Procedures speciaal voor jeugdige verdachten worden wereldwijd pas vanaf 1900 toegepast, met de introductie van een apart jeugdstraf(proces)recht. Dit jeugdstrafprocesrecht ontstond overigens niet toevallig in dezelfde tijd dat nieuwe wetenschappelijke specialismen en inzichten met betrekking tot jeugdigen ontstonden, achtereenvolgens met name de kindergeneeskunde, de ontwikkelingspsychologie, de kinderpsychiatrie en de pedagogiek.

Dit artikel biedt een eigentijdse theoretische reflectie op het rekening houden met de ontwikkeling van minderjarigen die voor de rechter moeten verschijnen, vanwege het feit dat zij verdacht worden van het plegen van een strafbaar feit. De vraagstelling die centraal staat is: Welke mogelijkheden bestaan er om minderjarigen verdachten zo adequaat mogelijk deel te laten nemen aan het strafproces, rekening houdend met de eisen die aan verdachten worden gesteld in het strafproces en de verwachtingen die er bestaan omtrent volwaardige procesparticipatie, en de beperkingen die jeugdigen ervaren als gevolg van hun onvoltooide ontwikkeling?

In dit artikel zal een reflectie geboden worden op de speciale strafrechtelijke procedures voor jeugdigen, vanuit een inventarisatie en analyse van enerzijds de relevante huidige internationale kinderrechten en anderzijds de huidige gedragswetenschappelijke inzichten. Ik zal laten zien dat de internationale kinderrechten, als vastgelegd in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK),² ten aanzien van jeugdige verdachten verder kunnen

1 I. Weijers, De leeftijdsgrenzen, in: I. Weijers & F. Imkamp (red.), *Jeugdstrafrecht. In internationaal perspectief*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2011, p. 153-168.

2 GA Res. 44/25, 20 november 1989.

worden ingevuld en geconcretiseerd met behulp van huidige gedragswetenschappelijke inzichten. Deze concretisering zal omgezet worden in voorwaarden die er toe bijdragen dat jeugdige verdachten zo goed mogelijk kunnen participeren in het jeugdstrafproces. Vervolgens zal de Nederlandse praktijk van de jeugdstrafzitting bij de kinderrechter geanalyseerd worden aan de hand van deze voorwaarden. Tot slot zullen enkele aanbevelingen gedaan worden ter verbetering van de praktijk van de jeugdstrafzitting.

2 De belangrijkste internationale kinderrechten

Men kan niet echt spreken van een internationaal jeugdstrafrecht. Maar er bestaat inmiddels wel een flink aantal verdragen, aanbevelingen en jurisprudentie waarin specifieke uitspraken worden gedaan betreffende de rechtspositie van jeugdige verdachten.³ In deze paragraaf worden de belangrijkste en voor dit onderwerp meeste relevante artikelen en uitspraken geïnventariseerd.

Het eerste specifiek op kinderen gerichte internationale instrument dat regels stelt ten aanzien van de inrichting van het jeugdstraf(proces)recht zijn de 1985 UN Standard Minimum Rules on the Administration of Juvenile Justice (bekend onder de naam Beijing Rules).⁴ Daarin zijn de belangrijkste algemene minimumregels geschetst waaraan het jeugdstraf(proces)recht wereldwijd dient te voldoen.⁵ Een belangrijk uitgangspunt van de Beijing Rules is dat het jeugdstrafproces als integraal onderdeel van een sociaal rechtvaardige bejegening van jongeren dient te worden opgevat.⁶ In de Rules zijn belangrijke principes neergelegd betreffende de zitting bij de rechter. Met name rule 8, die het recht van jongeren op privacy vastlegt, rule 15, die het recht op juridische bijstand en ondersteuning door de ouders formuleert en rule 16, die onderzoek naar en rapportage over de achtergronden van de jongere verlangt, zijn van eminent belang. Voor het onderwerp van dit artikel is rule 14.2 daarnaast relevant. Daarin wordt namelijk de eis gesteld dat het strafproces ‘shall be conducted in an atmosphere of understanding, which shall allow the juvenile to participate therein and to express herself or himself freely’. Vooral het laatste punt is van grote betekenis. In het hiernavolgende zal blijken dat er een krachtige lijn loopt van rule 14.2 naar artikel 12 IVRK (het recht om te worden gehoord) en vandaar naar de algemene commentaren van het VN-Comité voor de Rechten van het Kind.

3 Vergelijk S. Meuwese, M. Blaak & M. Kaandorp, *Handboek internationaal jeugdrecht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2005.

4 GA Res. 40/33, 29 november 1985; T. Liefwaard, *Deprivation of Liberty of Children in Light of International Human Rights Law and Standards* (diss. VU), Antwerpen: Intersentia 2008.

5 E.M. Mijnaerends, *Richtlijnen voor een verdragsconforme jeugdstrafrechtspleging. ‘Gelijkwaardig maar minderjarig’* (diss. VU), Deventer: Kluwer 1999. De aanbevelingen van de VN worden echter beschouwd als *soft law*: ze vormen in de eerste plaats een catalogus van goede bedoelingen. Jeugdigen en degenen die hen bijstaan kunnen er moeilijk concrete, in rechte afdwingbare claims aan ontleen en de lidstaten zijn vrij om ermee te doen wat hen goeddunkt.

6 Rule 1.4, Beijing Rules.

Het IVRK (1989) is het belangrijkste bindende internationale instrument wat betreft de rechtspositie van minderjarigen.⁷ Het IVRK heeft de positie van jeugdige verdachten versterkt door een aantal *due process*-richtlijnen te formuleren (zie artikel 40 IVRK). Daarmee is primair het recht van het kind op een eerlijk proces erkend. Maar deze richtlijnen gaan verder. Ze betekenen ook de erkenning van de noodzaak tot aanpassing van de strafzitting bij jeugdigen aan de behoeften en specifieke rechten van minderjarigen. Van belang zijn hier allereerst artikel 40 IVRK, het brede en fundamentele artikel 3 IVRK (het belang van het kind) en vervolgens is voor het onderwerp van deze bijdrage artikel 12 IVRK van bijzonder belang.

Op grond van artikel 40 lid 3 IVRK hebben jeugdige verdachten recht op een specifieke bejegening als onderdeel van een apart jeugdstrafproces. Artikel 40 IVRK onderkent het recht van de jeugdige verdachte op een eerlijk proces en bevat beginselen en rechten die ook gelden ten aanzien van volwassenen.⁸ Maar het roept de verdragsstaten ook op om een speciale jeugdstrafrechtelijke bejegening te waarborgen voor jeugdige verdachten. Daartoe moeten de verdragsstaten in de eerste plaats een minimumleeftijdsgrens voor strafrechtelijke aansprakelijkheid vaststellen⁹ en dient waar mogelijk buitengerechtelijk gereageerd te worden.¹⁰

Respect voor de rechten van de betrokken jeugdigen impliceert dat artikel 40 IVRK moet worden beschouwd in samenhang met de andere rechten vastgelegd in het IVRK. Uiteraard betreft dit artikel 3 lid 1 IVRK dat bepaalt dat bij alle maatregelen die jeugdigen betreffen het belang van het kind de eerste overweging moet vormen. Dit impliceert dat er oog moet zijn voor de verschillen tussen kinderen en volwassenen, gelet op hun fysieke en psychische ontwikkeling en dat kinderen bijzondere emotionele behoeften en opvoedingsbehoeften hebben.¹¹

Behalve artikel 40 en artikel 3 IVRK is het recht om gehoord te worden van bijzonder belang, zoals dat is vastgelegd in artikel 12 IVRK. Dit artikel stelt dat een jeugdige de gelegenheid moet krijgen om gehoord te worden in alle juridische en administratieve procedures die hem of haar aangaan, rechtstreeks of via een vertegenwoordiger. Het VN-Comité voor de Rechten van Kind, dat toezicht houdt op de naleving van het IVRK, heeft in de General Comments 10 (2007) en 12 (2009)¹² verdere aanbevelingen gedaan ter invulling van het recht om gehoord te worden. Allereerst is in General Comment 10 vastgelegd dat: ‘The

7 De Beijing Rules zijn daarentegen een ‘soft international law’ instrument, zie noot 5.

8 Zoals het legaliteitsbeginsel (artikel 40 lid 2, onder a), de onschuldpresumptie (artikel 40 lid 2, onder b (i)), het pressieverbod (artikel 40 lid 2, onder b (iv)), het recht op een proces ten overstaan van een onafhankelijke en onpartijdige rechter (artikel 40 lid 2, onder b (iii)) en het proportionaliteitsbeginsel (artikel 40 lid 4).

9 Artikel 40 lid 3, onder a.

10 Artikel 40 lid 3, onder b. Verder moet gedurende alle stadia van het strafproces de privacy van de jeugdige worden gerespecteerd (artikel 40 lid 2, onder b (vii)) en moet de bijzondere positie van ouders worden erkend (artikel 40 lid 2, onder b (ii en iii)).

11 Liefwaard 2008.

12 CRC/C/GC/10, 25 april 2007 (CRC GC No. 10, *Children’s rights in juvenile justice*); CRC/C/GC/12, 20 juli 2009 (CRC GC No. 12, *The right of the child to be heard*).

right of the child to express his/her views freely in all matters affecting the child should be fully respected and implemented throughout every stage of the process of juvenile justice'.¹³ Dit impliceert dat jeugdige verdachten de mogelijkheid moeten hebben om vrijelijk hun mening te uiten gedurende het gehele strafproces. Daarnaast wordt het recht om gehoord te worden en effectief deel te nemen beschouwd als fundamenteel onderdeel van het recht op een eerlijk proces.¹⁴ Het VN-Comité acht het daarnaast van cruciaal belang dat de jeugdige verdachte begrijpt wat er gebeurt. Zo moet bijvoorbeeld de aanklacht zijn opgesteld in een taal die de jeugdige begrijpt, hetgeen eisen stelt aan de wijze waarop de informatie wordt verstrekt en hoe één en ander staat geformuleerd.¹⁵

General Comment 10 is twee jaar later gevolgd door General Comment 12, dat een verdere aanscherping biedt van artikel 12 IVRK. Het VN-Comité bevestigt in dit algemene commentaar dat alle juridische procedures die betrekking hebben op minderjarigen *child-appropriate* behoren te zijn.¹⁶ Dit houdt volgens het Comité onder andere in dat het kind tijdens de zitting aangemoedigd moet worden zijn visie te geven op de zaak en dat deze visie serieus in overweging moet worden genomen.¹⁷ Daarnaast geeft het Comité aan dat ervaringen uitwijzen dat het verhoor van een minderjarige het beste kan plaatsvinden door middel van een dialoog, in plaats van een eenzijdig verhoor.¹⁸

Ten slotte zijn in dit verband belangrijke beginselen vastgelegd in algemene mensenrechtenverdragen, waaronder in artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).¹⁹ Daarin is onder andere het recht op een eerlijk proces neergelegd, waarop ook in het IVRK en in de recente algemene commentaren wordt gewezen. Artikel 6 EVRM krijgt pregnante betekenis voor de bijzondere positie van de *jeugdige* verdachte in de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Het Hof stelt namelijk dat het recht op een eerlijk proces voor minderjarigen inhoudt dat de nationale autoriteiten er voor moeten zorgen dat zij het proces waarin zij terechtstaan begrijpen en dat ze daarin kunnen participeren. In de Bulger-case, een zaak waarin twee 11-jarige Engelse jongens terecht stonden wegens doodslag op een driejarige peuter, heeft het Hof geoordeeld dat: 'a child charged with an offence (must be) dealt with in a manner which takes full account of his age, level of maturity and intellectual and emotional capacities, and that steps are taken to promote his ability to understand and participate in the proceedings'.²⁰ Volgens het EHRM moeten de procedures worden aangepast aan de intellectuele vermogens en het ontwikkelingsstadium van de jeugdige. In een latere zaak heeft het

13 CRC/C/GC/10, 25 April 2007, para. 12.

14 CRC/C/GC/10, 25 April 2007, para. 44.

15 CRC/C/GC/10, 25 April 2007, para. 48.

16 CRC/C/GC/12, 20 July 2009, para. 34.

17 CRC/C/GC/12, 20 July 2009, para. 28.

18 CRC/C/GC/12, 20 July 2009, paras. 42, 43. Vergelijk ook CRC/C/GC/10, 25 april 2007, para. 23: 'een omgeving die gecreëerd moet worden waarin het kind zich veilig en gerespecteerd voelt'.

19 Council of Europe, Rome, 4 november 1950, CETS No. 194.

20 EHRM 16 december 1999, T. v. Verenigd Koninkrijk, appl. nr. 24724/94, para. 84; ECHR 16 december 1999, V. v. Verenigd Koninkrijk, appl. nr. 24888/94, para. 86.

EHRM toegelicht dat artikel 6 EVRM niet inhoudt dat een jeugdige verdachte ieder (juridisch) detail moet kunnen begrijpen tijdens het strafproces. Wel moet de jeugdige verdachte een algemeen begrip hebben van de aard van het proces en van wat er voor hem op het spel staat met betrekking tot de sanctie.²¹

Deze inventarisatie van internationaal vastgelegde kinderrechten met betrekking tot het jeugdstrafproces laat een ontwikkeling zien in het denken over de rechtspositie van kinderen, die loopt van rule 14.2 van de Beijing Rules naar artikel 12 IVRK en vandaar naar recente aanbevelingen van het VN-Comité. Nadere analyse van deze internationale rechtsbronnen maakt duidelijk dat in die denkontwikkeling twee begrippen centraal staan: participatie en begrip. Het zijn deze twee begrippen die in de volgende paragraaf nader zullen worden geanalyseerd vanuit de invalshoek van de gedragswetenschappen.

3 De ontwikkeling van adolescenten

De laatste decennia is een stroom aan relevante wetenschappelijke studies op het terrein van de ontwikkeling van adolescenten²² verschenen. Belangrijker nog is dat er de laatste tien jaar steeds meer reflectie op het internationale mensenrechtendiscours- en het ontwikkelingsperspectief op gang begint te komen. Deze paragraaf beoogt om met behulp van wetenschappelijke kennis en inzichten op het terrein van de kinderlijke ontwikkeling en opvoeding verder handen en voeten te geven aan de invulling van de rechtspositie van de jeugdige verdachte in het strafproces zoals geformuleerd in de internationale verdragen. Dit wil zeggen het invulling geven aan een eerlijk proces voor minderjarige verdachten, rekening houdend met het ontwikkelingsniveau van minderjarigen.

De betekenis van de actuele kennis en inzichten uit de gedragswetenschappen voor het jeugdstrafprocesrecht draait om het besef dat de adolescentie een aparte ontwikkelingsfase is. In de juridische wereld realiseert men zich in toenemende mate dat deskundig reageren op problematisch gedrag van adolescenten slechts mogelijk is op basis van specifieke kennis en vaardigheden met betrekking tot deze leeftijdsgroep. De toenadering tussen beide disciplines wordt dus ingegeven door wederzijds besef van de kenmerkende spanning tussen de notie van de 'verdachte' in het strafproces – en wat dat allemaal veronderstelt aan begrip en vaardigheden – en de beperkingen die adolescenten qua begrip en vaardigheden vertonen.

Ontwikkelingspsychologisch onderzoek heeft aangetoond dat adolescenten in cognitief en intellectueel opzicht nog sterk verschillen van volwassenen.²³

21 EHRM 15 juni 2004, S.C. v. Verenigd Koninkrijk, appl. nr. 60958/00, para. 29.

22 In deze bijdrage worden met de term 'adolescent' minderjarigen tussen twaalf en achttien jaar aangeduid. Dit zijn de onder- en bovengrens van het jeugdstraf(proces)recht in Nederland (artikel 77a Sr). De termen 'jongere' en 'jeugdige' worden als synoniem gebruikt.

23 L. Steinberg, *Adolescence*, New York: McGraw Hill 2002; R. Siegler, *Children's Thinking*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1991; D. Keating, Adolescent thinking, in: S.S. Feldman & G.R. Elliott (eds.), *At the Threshold: The Developing Adolescent*, Cambridge, MA: Harvard University Press 1990, p. 54-89.

Datzelfde onderzoek heeft echter ook laten zien dat de formele intellectuele vaardigheden niet noemenswaardig toenemen na het zestiende à zeventiende levensjaar.²⁴ Kenmerkend voor de vroege adolescentie is dat er voor het eerst abstract over allerlei problemen kan worden nagedacht. Jongeren verwerven in het algemeen vanaf een jaar of twaalf het vermogen om na te denken over zaken die minder concreet en direct aanwijsbaar zijn. Uiteraard is dit zoals met alle ontwikkelingen een doorgaand proces. Maar zeer herkenbaar bij adolescenten is over het algemeen dat abstracte begrippen als armoede, rechtvaardigheid, eerlijkheid en liefde hen (hevig) beginnen te interesseren. Ze beginnen daarbij ook experimenterend te denken en raken vaak gefascineerd door hypothetische overwegingen, door (eindeloos) allerlei mogelijkheden na te lopen.²⁵

Deze toenemende cognitieve mogelijkheden werken echter niet zonder meer in het voordeel van de adolescent. Typerend is namelijk ook dat ze gepaard gaan met kenmerken als idealisme (wat zich bijvoorbeeld kan uiten in een groot rechtvaardigheidsgevoel, maar als lastige kant kan hebben dat dit op zijn beurt vaak gepaard gaat met een gebrek aan realisme), met absoluut denken, gebrek aan flexibiliteit en aan relativiseringsvermogen. Minstens zo typerend voor de vroege adolescentie is echter ook dat jongeren onder druk, in spannende situaties waarin ze samen met vrienden op pad zijn, risico's niet onderkennen en zich gemakkelijk laten verleiden tot dingen waarvan ze eigenlijk wel weten dat die verkeerd zijn.²⁶

Voor de verklaring van deze kenmerkende 'onnadenkendheid' van adolescenten, die juist tegelijkertijd een opvallende groeispurt doormaken op cognitief gebied, zijn verschillende factoren van betekenis.²⁷ Ten eerste de extreme gevoeligheid van (jonge) adolescenten voor groepsdruk. Meer dan jonge kinderen en volwassenen ervaren (jonge) adolescenten de druk van hun leeftijdgenoten.²⁸ Dat blokkeert verrassend gemakkelijk hun juist verworven vermogen (en belangstelling) voor hypothetische reflectie. Typerend voor 'normale' jongeren die over de schreef gaan, en zeker als ze dat in groepsverband doen, is hun gebrek aan reflectie over wat hun optreden bij anderen teweeg zou kunnen brengen.²⁹ Ten tweede onderschatten jongeren stevast de risico's die bepaald gedrag met zich brengt, zeker de risico's op de lange termijn. Adolescenten zijn over het algemeen veel meer bereid risico's te nemen vanwege de spanning en

24 Zie bijvoorbeeld L. Weithorn & S. Campbell, The competency of children and adolescents to make informed treatment decisions, *Child Development* 1982, 53, p. 1589-1598.

25 M.F. Delfos, *Ik heb ook wat te vertellen! Communiceren met pubers en adolescenten*, Amsterdam: SWP 2005.

26 L. Steinberg & E. Cauffman, Maturity of judgment in adolescence: Psychosocial factors in adolescent decision making, *Law and Human Behavior* 1996, 20, p. 249-272.

27 Vergelijk I. Weijers & T. Grisso, Criminal responsibility of adolescents: Youth as junior citizenship, in: J. Junger-Tas & F. Dünkel (eds.), *Reforming Juvenile Justice*, Dordrecht: Springer 2009, p. 45-67.

28 T. Berndt, Developmental changes in conformity to peers and parents, *Developmental Psychology* 1979, 15, p. 608-615; L. Steinberg & S.B. Silverberg, The vicissitudes of autonomy in early adolescence, *Child Development* 1986, 57, p. 841-851.

29 E. Cauffman & L. Steinberg, (Im)maturity of judgment in adolescence: Why adolescents may be less culpable than adults, *Behavioral Sciences and the Law* 2000, 18, p. 1-21.

de nieuwe ervaringen. Ze denken vrijwel nooit na over de mogelijk negatieve uitkomsten of schatten die rooskleurig in. Dat hangt samen met hun gebrekkige oriëntatie op de toekomst.³⁰ Deze twee factoren hangen op hun beurt nauw samen met twee andere factoren. Jongeren hebben nog weinig levenservaring en daardoor ook een manifest gebrek aan 'wijsheid'.³¹ En ze vertonen een opvallend gebrek aan impulsbeheersing.³² Een belangrijke verklaring voor de gebrekkige impulsbeheersing wordt gevonden in het feit dat de prefrontale cortex nog niet volledig ontwikkeld is.³³

Rekening houden met de leeftijd van het kind in het jeugdstrafrecht betekent dus dat rekening moet worden gehouden met het beperkte besef van jeugdigen van de betekenis van het strafproces en van de van hen verwachte proceshouding.³⁴ Kinderen van twaalf en dertien jaar bijvoorbeeld begrijpen nog niet wat er precies gebeurt in een strafproces, laat staan dat ze doorzien wat er van hen wordt verwacht. Kinderen kunnen uiteraard al heel jong begrijpen dat ze iets niet *mogen* doen en wat later dat ze sommige dingen niet *behoren* te doen. Maar verdacht en wellicht schuldig zijn in strafrechtelijke zin is van een heel andere, abstracte orde: de orde van de staat, strafrecht en burgerschap.

Ontwikkelingspsychologisch onderzoek heeft aangetoond dat kinderen van twaalf of dertien zichzelf normaal gesproken nog niet zien als burgers die verantwoording moeten afleggen voor hun gedrag tegenover de 'overheid'.³⁵ Zij kunnen nauwelijks abstract denken en zien zichzelf nog als kinderen die verantwoording verschuldigd zijn tegenover hun concrete, directe omgeving: hun ouders, grootouders, leraren en eventueel hun directe burens. Hun begrip van noties als wet, overheid en burgerschap moet nog rijpen, ook omdat ze nog nauwelijks ervaring hebben met de wet en met de overheid.³⁶ Kinderen zijn in het algemeen pas rond hun veertiende jaar in staat een adequate voorstelling te maken van wat het betekent om voor de rechter te verschijnen.³⁷ Toch blijken

-
- 30 N. Bell & R. Bell, *Adolescent Risk Taking*, Newsbury Park, CA: Sage 1990; A. Benthin, P. Slovic & H. Severson, A psychometric study of adolescent risk perception, *Journal of Adolescence* 1993, 16, p. 153-168; L. Furby & R. Beth-Marom, Risk taking in adolescence: A decision making perspective, *Developmental Review* 1992, 12, p. 1-44; J. Nurmi, How do adolescents see their future: A review of the development of future orientation and planning, *Developmental Review* 1991, 11, p. 1-59.
- 31 M. Pasupathi, U.M. Staudinger & P.B. Baltes, Seeds of wisdom. Adolescents' knowledge and judgment about difficult life problems, *Developmental Psychology* 2001, 37, p. 351-361.
- 32 Steinberg & Cauffman 1996. E. Greenberger, Education and the acquisition of psychosocial maturity, in: D. McClelland (ed.), *The Development of Social Maturity*, New York: Irvington 1982, p. 155-189.
- 33 E. Crone, *Het puberende brein. Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker 2008.
- 34 T. Grisso et al., Juveniles' competence to stand trial: A comparison of adolescents' and adults' capacities as trial defendants, *Law and Human Behavior* 2003, 27, p. 333-363.
- 35 T. Grisso, What we know about youth's capacities as trial defendants, in: T. Grisso & R.G. Schwartz (eds.), *Youth on Trial. Developmental Perspectives on Juvenile Justice*, Chicago: University of Chicago Press 2000, p. 139-171.
- 36 C.C. Helwig & U. Jasiobedzka, The relation between law and morality: Children's reasoning about socially beneficial and unjust laws, *Child Development* 2001, 72, p. 1382-1393.
- 37 M.D. Ruck, R. Abramovitch & D.P. Keating, Children's and adolescent's understanding of rights: Balancing nurturance and selfdetermination, *Child Development* 1998, 69, p. 404-417.

de meeste jeugdigen die op hun veertiende, vijftiende of zestiende voor de rechter moeten verschijnen nog nauwelijks capabel zich een goede voorstelling te maken van wat er gebeurt en van wat er precies van ze wordt verwacht.³⁸ Daarnaast zijn de meeste jeugdigen die voor de rechter moeten verschijnen in plaats van *voor* eerder *achter* in hun ontwikkeling.³⁹

Uit de internationale literatuur blijkt dan ook dat jeugdigen hulp nodig hebben om enigszins volwaardig deel te kunnen nemen aan het strafproces. Zoals we eerder al zagen, kan dit op basis van het IVRK worden gezien als een bijzondere verantwoordelijkheid van de overheid. Jeugdigen moeten in staat worden gesteld om hun rechten te verwezenlijken ondanks hun nog onvoltooide ontwikkeling. Daarom kan worden gesteld dat jeugdigen recht hebben op hulp tijdens het jeugdstrafproces. Daarnaast heeft de overheid ook belang bij een jeugdstraf(proces)recht dat aansluit bij de ontwikkeling van adolescenten. Wanneer jeugdigen begrijpen dat zij verantwoordelijk worden gehouden voor hun gedrag en begrijpen wat het doel van het strafproces is, beïnvloedt dit toekomstig gedrag op een positieve manier.

4 De pedagogische opgaven van de jeugdstrafzitting

In deze paragraaf staat de vraag centraal hoe de jeugdige verdachte in staat kan worden gesteld om zo volwaardig mogelijk deel te nemen aan het strafproces. Ik heb laten zien dat de internationale normen daarvoor als uitgangspunt nemen dat de jongere de gelegenheid wordt geboden zoveel mogelijk actief in het proces te participeren en dat hij wordt geholpen om te begrijpen wat er gebeurt, wat de bedoeling is en wat hij kan verwachten (zie paragraaf 1). Om actieve participatie en begrip mogelijk te maken dient het jeugdstrafproces dus te voldoen aan zekere voorwaarden.

Op het eerste gezicht lijkt de rechtbank een buitengewoon ongunstige setting om contact te maken met adolescenten. Rechtbanken zijn vaak indrukwekkende gebouwen en de jeugdstrafzittingen vinden plaats aan de hand van vaststaande rituelen. In de rechtszaal krijgt iedereen een vaste plaats toegewezen met vaak vrij grote afstanden tussen de rechter en de officier en de (jeugdige) verdachte. De jeugdige bezoeker van de rechtbank zal zijn bezoek niet gauw ervaren als 'relaxed'. Dat is echter niet noodzakelijk negatief. Het indrukwekkende gebouw en de vaste rituelen dragen er ook uitdrukkelijk toe bij de (jeugdige) bezoeker in te prenten dat hij hier niet zomaar komt, maar dat het om een bijzondere gelegenheid gaat.

Maar er is wel een aanzienlijke spanning tussen de indrukwekkende setting van de rechtbank en de opgave contact te maken met de jeugdige om die te helpen zo goed mogelijk deel te nemen aan het proces. De afstandelijkheid en strengheid die het gerechtsgebouw doorgaans uitstraalt is allesbehalve gemakke-

38 A. Schuytplot, Ouders en kinderen in de rechtszaal: begrip en onbegrip van juridische procedures, *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs* 1999, 15, p. 225-238.

39 Grisso 2000.

lijk, laat staan vanzelfsprekend te combineren met directheid en soepel contact met de jeugdige verdachte en diens familie. Daar ligt dan ook precies de pedagogische uitdaging van het professioneel contact maken met de jeugdige (en diens ouders). Streng en toegankelijk, dat is het kader waarbinnen de rechter en de officier van justitie pedagogisch gezien en vanuit het recht van het kind om gehoord te worden, moeten opereren. Enerzijds streng in de zin dat de jeugdige voor een serieus feit naar de rechtbank moet komen en verantwoordelijk wordt gehouden voor zijn gedrag. Anderzijds toegankelijk in de zin dat de setting van de rechtbank geen obstakel mag zijn om een dialoog aan te gaan met de jeugdige verdachte over het ten laste gelegde feit en zijn persoonlijke omstandigheden. Streng en toegankelijk, op afstand maar niet afstandelijk, zo zou men de dubbele opgave aan de kinderrechter en de jeugdofficier op het punt van contact maken met de jeugdige verdachte kunnen typeren.

4.1 Participatie

De meest elementaire, globale voorwaarde voor participatie betreft de vraag in hoeverre de jeugdige verdachte de gelegenheid krijgt om zijn visie op het tenlastegelegde naar voren te brengen. In artikel 286 lid 1 Sv staat voorgeschreven dat de rechter de verdachte ondervraagt ter zitting. Als men de jeugdige echter in voldoende mate aan het woord wil laten komen, is de uitnodiging aan de jeugdige om zijn eigen verhaal te presenteren daartoe het meest voor de hand liggende en geëigende middel. De ervaring dat men als (jeugdige) verdachte in de gelegenheid wordt gesteld om het eigen verhaal te vertellen, wordt als cruciaal beschouwd voor een mogelijk positieve doorwerking van de confrontatie met de rechtbank, het ervaren van het proces als eerlijk en het aanvaarden van de straf.⁴⁰

Daarnaast is het belangrijk dat er serieus en met aandacht naar het eigen verhaal van de jongere wordt geluisterd. Het is van belang dat de rechter de ondervraging ter zitting op zo een manier invult dat de jeugdige verdachte in de gelegenheid wordt gesteld om zijn visie te verwoorden wat betreft het hem ten laste gelegde feit. Het is duidelijk dat de rechter, indien deze breed is geïnformeerd over de situatie van de jeugdige en dus ook bijvoorbeeld op de hoogte is van de voorgeschiedenis op civiel vlak met eventuele problemen thuis, gedragsproblemen en problemen op school, in principe makkelijker in staat is wat dieper in te gaan op het verhaal, de persoonlijke omstandigheden en op belangrijke ervaringen van de jeugdige.⁴¹

Vervolgens vereist de actieve participatie van de jeugdige verdachte een goede gesprekstechniek van de rechter, die de jongere niet remt maar eerder

40 T.R. Tyler, Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law, *Crime and Justice* 2003, 30, p. 283-358; J. Fagan & T.R. Tyler, Legal socialization of children and adolescents, *Social Justice Research* 2005, 18, p. 217-242.

41 P. Vlaardingerbroek, De samenhang tussen het jeugdstrafrecht en het civiele jeugdrecht, in: I. Weijers & F. Imkamp (red.), *Jeugdstrafrecht. In internationaal perspectief*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2011, p. 53-71.

aanzet om zijn eigen verhaal naar voren te brengen. Dat impliceert ten eerste een goede balans tussen de tijd dat de jongere aan het woord komt en de tijd die de rechter neemt om zelf het woord te nemen. Contact maken met jeugdigen betekent niet zelf veel praten, maar korte, heldere, stimulerende vragen stellen en vooral de jeugdige verdachte laten praten.⁴² Daarbij is het van belang dat de kinderrechter vooral betrekkelijk korte, directe en bij voorkeur half-open vragen ter toelichting en verheldering gebruikt en zo min mogelijk gesloten vragen waarop de verdachte wordt geacht slechts met ‘ja’ of ‘nee’ te antwoorden, evenmin als open vragen, die de jeugdige weinig houvast bieden.⁴³

Ten slotte betekent participatie van de jeugdige niet alleen dat hij zelf via praktische initiatieven zoveel mogelijk actief wordt betrokken bij het strafproces, maar ook *indirect* en wel via zijn ouders. Ouders van minderjarige verdachten zijn sinds 1 januari 2011 verplicht om de strafzitting tegen hun kind bij te wonen.⁴⁴ Het actief betrekken van ouders bij het strafproces vergroot de participatie van de jeugdige, omdat verondersteld wordt dat daardoor beiden het gevoel hebben serieus genomen te worden. Bovendien realiseren jongeren zich het morele gewicht van wat ze hebben aangericht vaak pas via de reactie van hun ouders.⁴⁵ Ouders blijken overigens op hun beurt ook meer tevreden te zijn over een zitting, wanneer zij het gevoel hebben dat de kinderrechter naar hen luistert en hen serieus neemt.⁴⁶ Belangrijk is dan dat de ouders niet ergens verloren en anoniem in de rechtszaal terechtkomen, maar een duidelijke plek krijgen tamelijk vooraan, in elk geval goed in het zicht van de rechter. Voor de ouders en hun kind is het van groot belang dat de ouders van meet af aan ervaren dat ze in beeld zijn en dat het woord ook tot hen wordt gericht.

4.2 Begrip

Contact met de jeugdige verdachte is niet alleen onmisbaar om diens procesparticipatie mogelijk te maken, maar ook voor het begrip van de jongere van hetgeen besproken wordt en van wat er voor hem op het spel staat.⁴⁷ Alleen al door gebrek aan kennis van de jeugdstrafrechtspleging en de daarbij behorende instanties hebben jongeren vaak het gevoel dat ze geen grip hebben op het verloop van hun eigen strafzaak.⁴⁸

42 Delfos 2005.

43 H. Prinsen & K.J. Terpstra, *Pubers van nu!* Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2009.

44 Artikel 496a lid 1-3 Sv. Zie ook K. Hepping, I. Weijers & S.E. Rap, Aanwezigheid ouders bij de jeugdstrafzitting, *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 2011, 33, p. 118-121.

45 Dit geldt vanzelfsprekend alleen wanneer ouders het strafbare gedrag van hun kind afkeuren, zij een positieve invloed hebben op hun kind en in staat zijn om hun kind emotioneel te ondersteunen tijdens het strafproces. Zie ook K. Hepping & I. Weijers, *Effectieve ouderparticipatie in het jeugdstrafproces. De Utrechtse pilot Versterken Betrokkenheid Ouders*, Amsterdam: SWP, 2011.

46 Schuytvlot 1999.

47 E. Frydenberg, *Adolescent Coping*, Sussex: Routledge 2008; Delfos 2005.

48 B.C. Oude Breuil, *De Raad voor de Kinderbescherming in een multiculturele samenleving* (diss. Utrecht), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2005.

Het optimaliseren van het begrip van de jongere betekent allereerst dat er voortdurend op moet worden gelet dat de jeugdige begrijpt wat er gebeurt en wat wordt besproken. Door bij de start van de zitting uitleg te geven aan de jeugdige over wie er aanwezig zijn, wat hun rol is en wat het verloop van de zitting zal zijn, zal deze de manier waarop zijn zaak wordt behandeld eerder als eerlijk en objectief beleven. De acceptatie van de procedures en de uitspraak door verdachten kan hierdoor vergroot worden.⁴⁹

Ten tweede is het belangrijk dat de rechter probeert om strafrechtelijk jargon waar mogelijk te vermijden, en indien hij dat toch gebruikt kort toe te lichten wat hij bedoelt. Juridisch jargon vormt een belemmering voor de communicatieve dimensie van de (jeugd)strafzitting. Hoe minder de communicatie op de zitting doorspekt is met terminologie, hoe groter de kans dat de jeugdige in staat zal zijn volwaardig en actief deel te nemen aan het proces. Het gaat daarbij overigens niet alleen om strafrechtelijk jargon, maar ook om complexe zinswendingen en moeilijke woorden.⁵⁰

Ten derde kan tijdens de terechtzitting aandacht worden geschonken aan het begrip van de jongere wat betreft de gevolgen van zijn daad. Pedagogisch gezien betekent aandacht voor de morele kant van de zaak dat de jeugdige wordt geholpen verantwoordelijkheid te nemen voor wat is aangericht.⁵¹ Dat gebeurt het meest adequaat door de jeugdige te confronteren met de gevolgen van het delict.⁵² Die gevolgen zijn er uiteraard niet alleen voor het mogelijke slachtoffer, maar ook voor degenen die om de jeugdige verdachte geven.⁵³ Jeugdigen die delicten plegen zien over het algemeen voorbij aan de gevolgen van hun gedrag, ze denken er niet over na.⁵⁴ Aanspreken op schuld en schuldbesef kan de jongere aanzetten tot reflectie op zijn eigen gedrag.⁵⁵ Daar komt bij dat men met adolescenten heel goed kan praten over de betekenis en consequenties van wat concreet is aangericht.⁵⁶ En ook over wat er gedaan zou kunnen worden om herhaling te voorkomen en om de schuld te vereffenen.

Tot slot is het van belang dat de rechter er in zijn vonnis op let dat hij zijn beslissing uitdrukkelijk motiveert en wel op een wijze die voor de jeugdige en zijn ouders begrijpelijk is.⁵⁷ Dit is pedagogisch gezien van groot belang, ook in het licht van de vraag in hoeverre jeugdigen besef hebben van de gevolgen van hun gedragingen en van de rechtvaardiging van een strafrechtelijke reactie. In het geval van een enkelvoudige strafzaak wordt aan het einde van de terechtzit-

49 M. Komter, Dilemma's in de rechtszaal, in: C.W. Maris et al. (red.), *Recht, rechtvaardigheid en doelmatigheid*, Arnhem: Gouda Quint 1990, p. 151-169.

50 Oude Breuil 2005.

51 I. Weijers, *Schuld en schaamte. Een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht*, Houten: Bohn Stafleu Van Loghum 2000.

52 M.L. Hoffman, *Empathy and Moral Development. Implications for Caring and Justice*, New York: Cambridge University Press 2000.

53 En uiteraard ook voor de maatschappij als geheel en uiteindelijk voor de jeugdige zelf, gelet op diens toekomst.

54 Grisso 2000.

55 Weijers 2000.

56 W.R. Miller & S. Rollnick, *Motiverende gespreksvoering*, Gorinchem: Ekklesia 2005; Delfos 2005.

57 Zie ook artikel 359 lid 2 Sv.

ting direct het vonnis door de rechter uitgesproken. Er blijkt onder jongeren op dat moment vaak verwarring te bestaan over de straf die zij opgelegd hebben gekregen.⁵⁸ Begrijpelijke uitleg van de redenen voor het opleggen van een bepaalde sanctie leidt tot meer reflectie en daardoor een beter inzicht in het eigen gedrag. Dit kan op zijn beurt leiden tot een betere strafaanvaarding.⁵⁹

5 De praktijk in Nederland

In deze paragraaf zal beschreven worden in hoeverre de praktijk van de Nederlandse jeugdstrafzitting voldoet aan de pedagogische opgaven die in de vorige paragraaf zijn geformuleerd. Deze vraag zal worden beantwoord aan de hand van het onderzoek dat tussen 2001 en 2011 is verricht in diverse Nederlandse rechtbanken.⁶⁰ De resultaten zijn verkregen door observaties van jeugdstrafzittingen en interviews gehouden met jongeren en hun ouders, bij in totaal vijftien rechtbanken verspreid over het hele land.⁶¹ In totaal betreft het 663 geobserveerde zaken, waarvan 497 in de enkelvoudige kamer (EK), 30 in de meervoudige kamer (MK) en 136 zaken bij de rechter-commissaris (RC).

Allereerst moet iets worden opgemerkt over de setting waarin de jeugdstrafzitting plaatsvindt. We hebben laten zien dat de algehele atmosfeer, de houding van kinderrechters en de houding en participatie van de jongere sterk kan worden beïnvloed door de inrichting van de rechtszaal.⁶² Er bestaan in Nederland aanzienlijke onderlinge verschillen wat betreft de ruimte waarin jeugdstrafzittingen plaatsvinden, variërend van grote zalen voor alle mogelijke strafzaken tot meer besloten ruimtes, met kleinere fysieke afstanden tussen de verschillende partijen. In alle rechtbanken en alle zittingszalen, groot of klein, is het overigens gebruikelijk dat de jeugdige verdachte recht tegenover de rechter zit. In de meeste rechtbanken zitten de kinderrechter, de officier van justitie en de griffier op een kleine verhoging wat de strenge setting, maar ook de ongelijkheid tussen rechtbank en verdachte onderstreept.

Voorgeleidingen (in het geval dat de verdachte in verzekering is gesteld) vinden in de meeste rechtbanken in kleinere zaaltjes plaats dan de terechtzittingen. In sommige gevallen zit de jeugdige verdachte direct aan het bureau van de rechter-commissaris. Dit brengt met zich mee dat de jongere zeer dicht bij de rechter zit en er daardoor een meer intieme sfeer ontstaat. In het hiernavolgende

58 M. Eggermont, *Beter dan zitten... Jongeren over taakstraffen*, Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink 1997.

59 M. Eggermont, *Stomme Streken. Jongeren over de beleving van de Halt-afdoening*, 's-Hertogenbosch: Onderzoeksburo Perspektief 1993.

60 De resultaten zijn verzameld in samenwerking met studenten die in het kader van afstudeeronderzoek voor de masterthesis Strafrecht of Pedagogiek aan de Universiteit Utrecht deel hebben genomen aan dit onderzoeksproject en door prof. dr. I. Weijers en de auteur van deze bijdrage zijn begeleid.

61 Jeugdstrafzittingen zijn geobserveerd in de rechtbanken van Alkmaar, Almelo, Amsterdam, Arnhem, Breda, Groningen, Haarlem, Leeuwarden, Lelystad, Roermond, Rotterdam, 's-Gravenhage, 's-Hertogenbosch, Utrecht en Zutphen. Het merendeel van deze observaties is in de laatste vijf jaar verricht.

62 Zie ook CRC/C/GC/12, 20 juli 2009, para. 34.

zal voortdurend blijken dat de intieme setting bij de voorgeleiding unieke mogelijkheden biedt voor de actieve participatie van de jeugdige verdachte.

5.1 Participatie

Het eerste dat iedereen opvalt die jeugdstrafzittingen in Nederland bijwoont is dat de jongere volop aan bod komt tijdens de behandeling van de zaak. Allereerst nodigt de Nederlandse kinderrechter de jeugdige verdachte standaard uit zijn verhaal te vertellen. Na het voorlezen van de tenlastelegging door de officier van justitie, worden de feiten en omstandigheden rondom het delict behandeld door de rechter. Meestal geeft de kinderrechter dan meteen het woord aan de jeugdige verdachte om zijn kant van het verhaal naar voren te brengen, of hij start een dialoog met de jeugdige, waarbij hij hem vragen betreffende de feiten voorlegt. Ten tweede wordt de jongere ook vrijwel zonder uitzondering uitgenodigd om commentaar te leveren op de rapportage van de Raad voor de Kinderbescherming en wordt hem de mogelijkheid geboden om zijn persoonlijke omstandigheden toe te lichten. De behandeling van de feiten en van de persoonlijke omstandigheden worden doorgaans van elkaar gescheiden. Op één van beide onderwerpen kan meer of minder de nadruk liggen. Op dit punt bestaan er landelijk opvallende verschillen: los van het type zaak staat in de ene rechtbank het delict veel duidelijker centraal tijdens de terechtzitting, terwijl in andere rechtbanken (veel) meer nadruk wordt gelegd op het bespreken van de persoonlijke omstandigheden. Er is echter geen duidelijke verklaring gevonden voor dit verschil in accent dat wordt gelegd tijdens de terechtzitting. Ten derde krijgt de jongere als vanzelfsprekend de kans om tot slot nog iets naar voren te brengen als 'laatste woord'.⁶³

Op grond van wat in de verschillende rechtbanken is geobserveerd kan in elk geval worden geconcludeerd dat deze drie momenten van actieve inbreng (inmiddels) tot de vaste kenmerken behoren van het Nederlandse jeugdstrafproces. Ook de rechter-commissaris toont tijdens de voorgeleiding in de regel veel interesse in de persoonlijke omstandigheden, de schoolgang en de vrijetijdsbesteding en de toekomstplannen van de jongere. De jongere krijgt daardoor ook hier ruim voldoende gelegenheid om zijn verhaal op dit vlak te doen.⁶⁴

Wat betreft de zitting bij de kinderrechter is het interessant dat jongeren wanneer naar hun ervaring wordt gevraagd, overwegend positief zijn over het contact met de rechter. Ruim tachtig procent van de ondervraagde jongeren geeft aan tevreden te zijn over het optreden van de rechter en vindt dat ze hebben kunnen zeggen wat ze wilden. De rechter valt hen over het algemeen mee vanuit de (vaak weinig realistische) verwachtingen die zij hadden voorafgaand aan de

63 Artikel 311 lid 4 Sv. In de praktijk blijkt echter dat jongeren maar zeer weinig gebruik maken van deze mogelijkheid om het laatste woord te voeren.

64 Opvallend genoeg blijkt echter dat de rechter-commissaris in veel gevallen geen kinderrechter is, zoals voorgeschreven is in artikel 492 Sv.

zitting.⁶⁵ Steeds geeft bijna de helft van de jongeren aan dat ze de zitting vervelend vonden. Dit zijn opvallend vaak jongere verdachten en jongeren die de straf hoger vonden uitvallen dan verwacht. Op basis van de observaties en interviews kunnen we concluderen dat het eerste fundamentele punt van participatie, het kunnen vertellen van het eigen verhaal en het worden gezien als gesprekspartner tijdens de terechtzitting, in Nederland veel aandacht krijgt van kinderrechters.

Het tweede aspect van participatie – serieus doorvragen – is wel gebruikelijk, maar gebeurt zeker niet overal en welbewust door kinderrechters. Uit de observaties blijkt dat het gebruikelijk is dat de rechter punten uit het verhaal van de jongere licht waarover nadere vragen worden gesteld en toelichting wordt gevraagd. Ook is het gebruikelijk dat de rechter één of meer vragen stelt aan de jongere over de rapportage die over hem geschreven is. Ten slotte is het interessant dat de hierover ondervraagde jongeren in meerderheid van mening zijn dat de rechter interesse toont in hun verhaal (inclusief hun persoonlijke omstandigheden) en naar hen luistert.

De gebruikte gesprekstechniek van de Nederlandse kinderrechter vertoont landelijk zeer grote verschillen. Tijdens onze observaties constateerden we steeds opnieuw dat de kinderrechters zeer vaak lang achter elkaar aan het woord zijn. Dat brengt met zich mee dat zij vaak moeite hebben met het vinden van een goede balans tussen zelf aan het woord zijn en het woord geven aan de jongere.⁶⁶ Als ze vragen stellen aan de jongere, zijn dat vaak ofwel gesloten vragen ofwel (te) open vragen. Net zo stellig als we konden constateren dat de participatie van de jongere op de jeugdstrafzitting in Nederland over het algemeen zeer goed is, constateren we ook dat de kinderrechters, vanuit het oogpunt van participatie van de jeugdige verdachte te veel en te lang achter elkaar het woord nemen.

Het laatste punt – het betrekken van ouders – blijkt sterk te verschillen tussen rechtbanken. De mate waarin kinderrechters ouders de mogelijkheid geven hun verhaal te doen en doorvragen wanneer ouders korte antwoorden geven, verschilt per rechtbank, maar is ook afhankelijk van de persoonlijke stijl en aanpak van de rechter. In veel gevallen start de kinderrechter de dialoog met de ouders door het stellen van een algemene vraag. In sommige gevallen stelt de rechter echter specifiekere vragen aan de ouders, bijvoorbeeld over hoe ze hebben gereageerd toen ze voor het eerst hoorden waarvan hun kind wordt beschuldigd en of ze het beeld herkennen dat in de rapportage van hun kind wordt gegeven. Op die manier zijn ouders in staat meer gericht antwoord te geven, komt hun participatie makkelijker op gang en toont de rechter concreet belangstelling voor het optreden en de mening van de ouders. Daartegenover staat dat ook enkele malen is geobserveerd dat ouders helemaal niets wordt gevraagd. Als ouders aan het woord komen is dat gemiddeld echter zeer kort,

65 Vooral de jongste verdachten en meer over het algemeen jongeren met een geringe intelligentie hebben vaak onrealistische verwachtingen wat betreft de straf. Daardoor valt de beslissing van de rechter hen vaak mee en vinden ze meestal de rechter ook meevallen.

66 Hetzelfde geldt overigens en vaak nog sterker voor de officieren: veel omhaal van woorden, veel herhaling, zeer veel juridisch jargon.

één à hooguit twee minuten. Gevraagd wat zij van de terechtzitting vinden, geeft gemiddeld de helft van de ouders aan tevreden te zijn over de zitting en deze als prettig te hebben ervaren. Ruim driekwart van de ouders vindt dat er tijdens de zitting naar hen is geluisterd.

Wat betreft de voorgeleiding van een minderjarige bij de rechter-commissaris hebben de ouders geen recht op aanwezigheid, maar zij kunnen wel worden uitgenodigd.⁶⁷ Tijdens de voorgeleiding komen de ouders, indien aanwezig, in principe altijd aan het woord. De betrokkenheid van ouders bij de voorgeleiding is van belang omdat de beslissing tot schorsing van de voorlopige hechtenis mede afhangt van het antwoord op de vraag of de ouders in staat zijn toezicht te houden op hun kind. De rechter-commissaris laat daarom over het algemeen de mening en houding van ouders zwaar meewegen in zijn beslissing.

Concluderend kan gesteld worden dat de jeugdige verdachte in belangrijke mate door de rechter betrokken wordt bij de voorgeleiding en terechtzitting. Over het algemeen geven jeugdigen en ouders aan dat zij zich gehoord voelen door de rechter. Maar op belangrijke punten zijn verbeteringen mogelijk. Dit betreft voornamelijk de gesprekstechnieken toegepast door de kinderrechter, dat wil zeggen dat hij zelf niet te veel en te lang aan het woord is en de mate waarin ouders worden betrokken worden tijdens de terechtzitting en de vragen die hen worden gesteld.

5.2 Begrip

De meeste jongeren hebben grote moeite om tijdens de zitting te begrijpen wat er precies gebeurt en wat er allemaal wordt besproken en gezegd. Ze zeggen vaak wel dat ze het begrijpen en knikken bevestigend als hen hiernaar wordt gevraagd, maar dat is vaak een automatische reactie voortkomend uit hun ervaring van stress en past vooral in de houding van niet lastig willen zijn en na afloop aan hun advocaat of ouders wel vragen wat er precies is gezegd. Vooral jongeren met een lagere intelligentie hebben tijdens de zitting al gauw het gevoel dat ze er niets van begrijpen en dan geven ze het vaak al snel op om te proberen alles te volgen.⁶⁸

In de praktijk blijkt lang niet in alle gevallen door de rechters uitleg te worden gegeven over de gang van zaken en over de verschillende personen in de zaal en hun rol tijdens de zitting. In sommige rechtbanken wordt het verloop van de zitting helemaal niet toegelicht en de introductie van de betrokkenen overgeslagen. In andere rechtbanken worden alleen de betrokkenen geïntroduceerd en in weer andere rechtbanken wordt slechts de advocaat gevraagd of deze de jongere reeds heeft voorbereid op wat er gaat gebeuren en wordt indien dit wordt bevestigd het verloop van de zitting niet verder toegelicht. Positief is dat

67 G. de Jonge & A.P. van der Linden, *Jeugd & Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2004.

68 Dit is met name het geval wanneer ze zich in een juridische uiteenzetting tussen de rechter, de officier en de advocaat volkomen buitengesloten voelen.

er in sommige rechtbanken functieboardjes staan voor de rechter, de officier en de griffier, zodat de jongere kan zien wie waar zit.⁶⁹

De raadsman van de jeugdige verdachte kan een belangrijke rol spelen in het geven van uitleg aan de jongere en zijn ouders voorafgaand aan de zitting.⁷⁰ Het blijkt echter dat lang niet alle jongeren die op zitting moeten verschijnen hun raadsman persoonlijk ontmoeten voorafgaand aan de zitting. Een deel van de jongeren heeft hun advocaat tevoren alleen telefonisch gesproken en een ander deel ziet de raadsman pas voor het eerst (vlak) voor de terechtzitting. Dit betekent dus dat de rechter er niet zonder meer van uit kan gaan dat de jeugdige verdachte goed is voorbereid op de gang van zaken tijdens de zitting en daarom uitleg bij de start van de zitting kan overslaan.

Het geven van uitleg gebeurt wel standaard bij de rechter-commissaris, al gebeurt dat bij de ene rechtbank veel uitgebreider is dan bij de andere. Daarbij komen standaard drie punten aan de orde. Bij binnenkomst heet de rechter-commissaris de jongere en de overige aanwezigen welkom en wordt iedereen een zitplaats gewezen. Vervolgens wordt iedereen voorgesteld en wordt de functie van de aanwezigen toegelicht. Tot slot geeft de rechter-commissaris uitleg over de vordering van de officier, zodat duidelijk wordt welke beslissing hij moet nemen tijdens de voorgeleiding. Vermeldenswaardig is ook dat de rechter-commissaris, wanneer bekend is dat de jongere beperkte verstandelijke vermogens heeft, daar doorgaans rekening mee houdt in zijn taalgebruik en in zijn vraagstelling.

Grote delen van wat op de zitting wordt besproken gaan langs de jongere heen. Dat heeft allereerst te maken met het gebruik van juridisch jargon. We stellen vast dat op de jeugdstrafzittingen in Nederland veel juridisch jargon wordt gebruikt. Hier is wederom een belangrijk verschil zichtbaar met de voorgeleiding. We constateren dat de rechter-commissaris zich meer inspant om het gebruik van vakjargon en afkortingen zoveel mogelijk te vermijden en indien nodig vrijwel altijd meteen uitleg geeft. Tijdens de terechtzitting hebben jeugdige verdachten over het algemeen vooral de grootste moeite om de officier te volgen. Officieren gebruiken meestal (nog) vaker jargon dan rechters; bovendien komt het zelden voor dat zij juridische termen verduidelijken. Daar komt nog bij dat zij over het algemeen sneller spreken dan de rechters en zich veelal (vrijwel) uitsluitend tot de rechter richten. Vergeleken met officieren praten rechters over het algemeen langzamer en leggen ze meer juridische termen uit.

Er kan ook worden geconstateerd dat er door de rechter, officier en advocaat in veel gevallen ook nog vaak 'moeilijke' Nederlandse woorden worden gebruikt; en dat sommigen daarbovenop niet schromen om zo nu en dan lange en complexe volzinnen te gebruiken. Onderling verstaat men elkaar prima. Het

69 Dit wil echter nog niet zeggen dat jongeren ook begrijpen wat de rol van de verschillende partijen is. Met name de rol van de officier is vaak niet duidelijk.

70 G. de Jonge, De verdediging van jongeren. in: I. Weijers & F. Imkamp (red.), *Jeugdstrafrecht. In internationaal perspectief*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2011, p. 249- 263.

probleem is echter dat dit onderlinge begrip als prijs heeft dat het behalve het begrip van de jongere ook diens participatie in de weg staat: hij kan het niet volgen én hij ervaart dat de juristen elkaar daarentegen prima kunnen volgen, wat haaks staat op pogingen die dezelfde personen ondernemen om de jongere actief in het proces te laten deelnemen.

Ook kan worden geconstateerd dat de kinderrechters de jeugdige verdachten vaak op enig moment aanspreken op de gevolgen van het delictgedrag. Dit geldt zeker voor de voorgeleiding. Bijna standaard gaat de kinderrechter in op de kwestie van de verantwoordelijkheid van de jongere voor het gepleegde delict. Hij maakt daarbij duidelijk dat daar bepaalde consequenties, zoals het krijgen van een straf, aan verbonden zijn. Daarnaast worden veelal de gevolgen voor slachtoffers aangehaald door rechters. De mate waarin dat gebeurt, varieert echter. Dit hangt uiteraard in de eerste plaats samen met de variatie aan zaken en slachtoffergevolgen, maar daarnaast ook met het persoonlijke accent van de rechter. Bij de voorgeleiding is het gebruikelijk dat de rechter-commissaris de jongeren aanspreekt op diens gedrag en meestal staat hij ook stil bij de gevolgen voor slachtoffers.

Van verschillende kanten is gewezen op de noodzaak om meer aandacht te besteden aan de motivering van de rechterlijke beslissing.⁷¹ Dit onderzoek laat zien dat veel jeugdigen niet helemaal begrijpen wat er precies is besloten. Na afloop van de zitting weten de meeste jongeren wel oppervlakkig welke sanctie de rechter hen heeft opgelegd, maar ze hebben meestal nauwelijks een idee wat die eigenlijk inhoudt en wat de duur van de sanctie is. Soms is het de jongere, door de stress en de angst dat hij meteen zal worden vastgezet, volkomen ontgaan dat hij een taakstraf of een jeugdreclasseringsmaatregel opgelegd heeft gekregen. Daarnaast is hen het verschil tussen het voorwaardelijke en het onvoorwaardelijke deel van een sanctie vaak niet duidelijk.

Het zal lang niet altijd mogelijk zijn om de stress rond het vonnis helemaal weg te nemen (als men dat al wenselijk vindt). En uiteraard heeft de raadsman een belangrijke taak in het na afloop van de zitting uitleggen van de beslissing en de implicaties daarvan. Maar als men enige positieve doorwerking van de zitting en van de confrontatie met de rechter wil verwachten, dan is het zeker wenselijk dat juist ook op dit moment zo direct mogelijk door de kinderrechter met de jongere wordt gecommuniceerd, dat goed oogcontact wordt gemaakt en de beslissing en de motivering in rustige, korte bewoordingen en toegankelijk Nederlands worden meegedeeld aan de jongere. Als de kinderrechter in staat is van dit moment echt iets persoonlijks te maken, is de kans groot dat dit de jongere nog jaren bijblijft.

Concluderend kan gesteld worden dat er wat betreft het begrip van de jeugdige verdachte van wat er tijdens een terechtzitting gebeurt nog op een aantal punten verbeteringen mogelijk zijn. Uitleg over de procedures en aanwezigen zou standaard moeten plaatsvinden, evenals het uitleggen van juridisch jargon en de uitspraak. Daarnaast kan het uitspreken van het vonnis aangegepen

71 Vergelijk bijvoorbeeld I. Weijers, *Jeugdige dader, volwassen straf?*, Deventer: Kluwer 2006.

worden als moment tijdens de zitting, waarop de jongere gewezen wordt op zijn eigen verantwoordelijkheid voor wat hij gedaan heeft.

6 Tot slot

In dit artikel heb ik getracht de vraag te beantwoorden welke mogelijkheden er bestaan om minderjarige verdachten zo volwaardig mogelijk deel te laten nemen aan het strafproces, rekening houdend met de eisen die aan verdachten worden gesteld in het strafproces en de verwachtingen die er bestaan omtrent volwaardige procesparticipatie van verdachten, en de beperkingen die jeugdigen ervaren als gevolg van hun onvoltooide ontwikkeling. Volwaardig deelname aan het strafproces is een vereiste dat voortvloeit uit het IVRK en andere internationale uitspraken en aanbevelingen. Het kind heeft het recht om gehoord te worden in iedere juridische procedure, en daarmee ook wanneer het terecht moet staan voor de kinderrechter. Het recht om gehoord te worden veronderstelt daarnaast dat de jeugdige het strafproces in zijn algemeenheid moet kunnen begrijpen. De procesparticipatie van jeugdige verdachten kan verbeterd worden door hen te helpen te participeren tijdens de zitting en hen te helpen het strafproces te begrijpen.

De resultaten van dit onderzoek laten zien dat de Nederlandse kinderrechter wat betreft participatie en begrip op een aantal punten goed scoort, maar op een aantal punten zijn nog verbeteringen mogelijk. De jeugdige verdachte krijgt over het algemeen ruim de mogelijkheid om zijn eigen verhaal te vertellen en de rechter geeft daar doorgaans een serieuze reactie op. Maar op het gebied van het aansporen van de jongere om zelf aan het woord te zijn, het betrekken van de ouders, het geven van uitleg, het vermijden van jargon tijdens de zitting en het uitleggen van het vonnis zijn nog belangrijke verbeteringen mogelijk. De voorgeleiding bij de rechter-commissaris blijkt een goed voorbeeld te zijn voor de kinderrechter. Tijdens de voorgeleiding bestaat een meer intieme en informele sfeer, waardoor meer ruimte is voor uitleg aan de jongere en meer ruimte is voor het betrekken van jongeren en ouders bij de besluitvorming. De rechter-commissaris blijkt daarmee in ruimere mate te voldoen aan de voorwaarden die ik opgesteld heb voor volwaardige participatie tijdens het jeugdstrafproces.

Een belangrijke aanbeveling die ik hier wil doen ter verbetering van de procesparticipatie van jeugdige verdachten, heeft betrekking op de zittingsruimte in de rechtbank. De omvang en inrichting van de zittingsruimte lijkt van groot belang voor het effect van de zitting bij de kinderrechter en kan een belangrijke bijdrage leveren aan het verbeteren van de procesparticipatie van jeugdige verdachten. Het gebruik maken van meer intieme, in elk geval kleine tot zeer kleine en besloten zittingsruimtes voor jeugdstrafzaken ligt hierbij in de rede. De procedure bij de kinderrechter mag echter ook een zekere strengheid uitstralen, zodat de jeugdige begrijpt dat het om een serieuze zaak gaat. Dat gebeurt eigenlijk al meteen bij aankomst in de rechtbank, omdat de meeste rechtbanken gevestigd zijn in imposante gebouwen. Wat vervolgens voor de communicatie met de minderjarige essentieel is, is dat de zittingsruimte niet te

groot is en dat iedereen op hoorbare afstand van elkaar zit, waardoor er geen microfoons gebruikt hoeven te worden. Hier kunnen de voorgeleidingen bij de rechter-commissaris als voorbeeld dienen. De voorgeleiding vindt doorgaans plaats in een kleinere ruimte, die tevens dienst doet als kantooruimte. De jeugdige krijgt daardoor het idee dat hij letterlijk op het matje geroepen wordt bij de kinderrechter. De strengheid van de rechtbank blijft behouden, maar aan de andere kant is de jeugdige een volwaardige deelnemer aan het strafproces, wat uiteindelijk een positieve invloed heeft op de acceptatie van het proces en de straf.

